

Latvijas Nacionālās bibliotēkas pastāvīgā ekspozīcija "Grāmata Latvijā" iepazīstina ar Latvijas grāmatniecības vēsturē nozīmīgām tēmām. Aicinām iepazīties ar dažām no tām.

Ja rodas jautājumi vai komentāri, raksti [gramata.latvija@lnb.lv](mailto:gramata.latvija@lnb.lv)!

Atbildi uz jautājumiem, kā esi vienojies ar skolotāju – raksti citā dokumentā vai kā komentārus pdf failā, vai arī atbildi mutiski.

## Literatūra trimdā

1. Uzraksti, izsaki vai pārdomā savas asociācijas ar vārdu "trimda".
2. Pārdomā, vai un kas ir dzirdēts par trimdas grāmatām un citiem iespiestiem izdevumiem?

Izlasi 21. gadsimta latviešu atmiņas un asociācijas, atbildot uz jautājumu, kas ir trimdas literatūra?

- *Es lasīju pārsvarā 1990. gados kā bērns, kad tikko Latvijā parādījās trimdas literatūra. Atceros Irmās Grebzdēs grāmatas, īpaši "Zosukalna meitenes". Atceros, ka man ļoti patika tā kombinācija – cilvēki ar latviešu vārdiem, bet pilnīgi svešā vidē. Tas bija it kā lasīt ārzemju literatūru, bet tomēr tā kā savējo.*
- *Neierasta latviešu gramatika, "j" lietojums, patriotisms, slikta poligrāfiskā kvalitāte (laikam, kad Latvijā parādījās trimdas literatūra, tad vispār nabadzības dēļ bija slikta poligrāfija).*
- *Īsti jau nav tādas "trimdas literatūras". Daži rakstnieki turpināja rakstīt arī emigrācijā, daži sāka, bet ne jau viss, ko raksta, ir literatūra un jūtīgiem, nepacietīgiem pusaudžiem ne tik.*
- *Es pusaudzībā lasīju [Jura Rozīša] "Kuņas dēlu" un biju absolūtā sajūsmā. "Man jau ļoti patika Irmās Grebzdēs grāmatas – "Zosukalna meitenes", "Meitene un puķe", "Pelēkā māja". Grāmatu galvenie varoņi ir jaunieši.*
- *Trimdas literatūra ir arī Jaunsudrabiņa "Zaļā grāmata", kuru izdeva arī padomju laikā. Bet tas drīzāk izņēmums. Deviņdesmitajos gados pie mums izdeva diezgan daudzus trimdā tapušos darbus. Es lasīju, un interesanti likās daudzi. Uzreiz varu nosaukt Lilijas Zariņas "Sarkanā migla", Teodora Zeltiņa triloģiju par Antiņu, Maijas Dambes "Sveika, Amerika!", Alberta Veinberga "Pāri ūdeņiem".*
- *Grāmatas, kuras mums nebija pieejamas pusgadsimtu.*
- *Gunars Janovskis "Sola", Dzintars Sodums, Anšlavs Eglītis, Jānis Klīdzējs, Irma Grebzde, Alfreds Dzijums, Agate Nesaule "Sieviete dzintarā".*
- *Veltas Tomas dzejas krājums "Maize no mājām".*
- *Literatūra, kurai nav nekādas mākslinieciskas nozīmes.*
- *Literatūra, ko radījuši latviešu rakstnieki, kas dzīvojuši trimdā, respektīvi emigrējušie vai izsūtītie uz ārzemēm.*
- *Jaunsudrabiņa vēlinie darbi, Anšlava Eglīša, Veronikas Strēlertes un Dzintara Soduma vārdi. Bet viņu vārdi bija Latvijā pazīstami jau pirms kara.*
- *Latvijai zudušo autoru radītie darbi.*

- Jāņa Klīdzēja "Dženitors" lieliski parāda trimdas sākuma gadus un latviskā rakstura īpatnības.
- Andrejs Eglītis, Veronika Strēlerte, Dzintars Sodums, Anšlavs Eglītis, Austra Zemdega, Juris Kronbergs, Pāvils Johansons. Valentīne Lasmane. Trimdas grāmatu apgādi, trimdas dzejnieki – rokgrupu dalībnieki un dziesmu tekstu autori Zviedrijā, Vācijā, ASV, Kanādā, Austrālijā.
- Par kuru no daudzajiem trimdas laikiem domāts?

Latvijas vēsturē jēdziens "trimda" šaurākā vārda nozīmē raksturo latviešu kopienas, kas dzīvoja ārpus Latvijas PSR jeb situāciju pēc Otrā pasaules kara.

Izlasi Nacionālās enciklopēdijas šķirkli **"Latviešu trimda pēc Otrā pasaules kara"**!



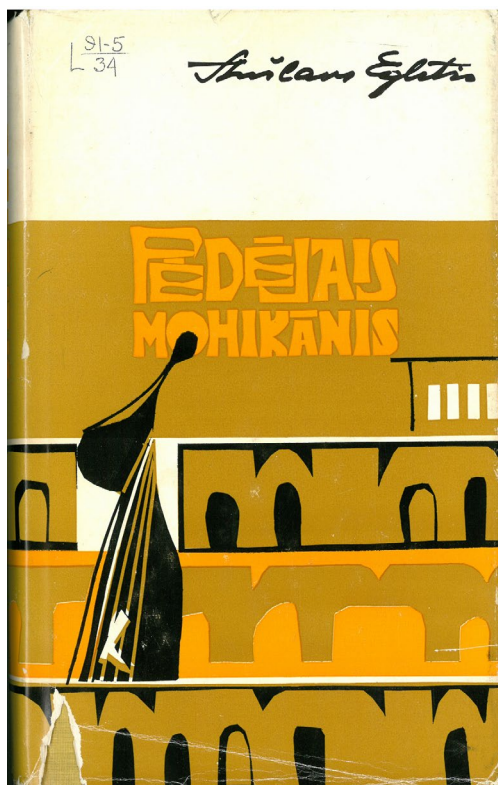
Otrā pasaules kara beigās dodoties uz Rietumiem – sākotnēji uz Vāciju un Zviedriju, no kurienes tālāk lielākoties uz Ameriku un Austrāliju, Latvijai pameta vairāk nekā simts tūkstoši iedzīvotāju. Grāmatai bija īpaša nozīme latviešu diasporas identitātes saglabāšanā, un grāmatu iespiešana latviski tika uzsākta jau tūdaļ pēc kara beigām. Latviešu diaspora savās mītnes zemēs bija autonoma kultūrā un arī grāmatniecībā, nodrošinot sevi ar dažāda veida grāmatām. Grāmata trimdā pārsvarā bija medijs, kas saturēja kopā un saliedēja pa visu Rietumu pasauli izkaisīto latviešu sabiedrību. Izdevēji bija gan privāti apgādi, gan sabiedriskās organizācijas un kopas. Līdzās grāmatām latviešu valodā izdeva arī literatūru latgaliski. Iespējams vārds līdz ar dažādām sociālajām un kultūras aktivitātēm deva iespēju latviešiem svešās zemēs saglabāt un attīstīt savu savdabību.

Tikmēr Latvijā grāmatu izdošanu, pavairošanu un izplatīšanu padomju vara kontrolēja tikpat cieši kā citus saziņas veidus. Grāmatu iesūtīšanu vai ieviešanu no ārzemēm pārraudzīja padomju drošības iestādes. Grāmatu tirāžas noteica nevis pieprasījums, bet birokrātiski lēmumi, un populārākās grāmatas – visbiežāk oriģinālliteratūras izdevumi vai iecienītu ārvalstu autoru darbu tulkojumi – kļuva par deficītu.

Latvijā lielākā sabiedrības daļa neko nezināja par trimdu un tās izdevumiem, taču notika arī savstarpēja apmaiņa ar tekstiem un informāciju. Trimdā iznākušās grāmatas Latvijas PSR tika glabātas speciālā fondā un pieejamas tikai "izredzētajiem" ar īpašām atļaujām, piemēram, pētniecības nolūkos.

3. Iepazīstot turpmāko informāciju, vēro, kādas vajadzības parādās ārpus Latvijas izdotajā literatūrā 20 gs. 40.–90. gados un kuras no tām attiecas uz mūsu šodienu vai ir sastopamas tavā ikdienā!

Trimdas populārākais rakstnieks ir Anšlavs Eglītis



Anšlavs Eglītis. Pēdējais mohikānis: stāsti un noveles [autora ilustrācijas; vāku zīmējusi Veronika Janelšīņa]. [Bruklina]: Grāmatu draugs, 1969. LNB, L91-5/34

Helmāram Rudzītim (1903–2001), atsākot izdevēja gaitas ārpus Latvijas, bija prāvākā pieredze. Viņa vēlme un prasme nodrošināt trimdas latviešus ar lasāmvielu "Grāmatu draugu" padarīja par produktīvāko trimdas apgādu. Anšlavs Eglītis (1906–1993) ar H. Rudzīti sadarbojās vairāku gadu desmitu garumā, kļūstot par visvairāk izdoto "Grāmatu drauga" autoru trimdā.

Lielākā daļa literātu trimdā nodarbojās ar kādu darbu un tikai līdztekus tam rakstīja. Anšlavs Eglītis bija viens no retajiem, kas nodrošināja sev iztiku ar rakstīšanu. Lasītājiem patika viņa neparasti spilgtā un atjautīgā izteiksme, precīzie raksturi, kopā savijot smalku psiholoģisku cilvēka atspoguļojumu ar nemanāmu ironiju. Viņš tiek dēvēts par vārdu virtuozu, ir izteikts pilsētas rakstnieks.

Anšlavs Eglītis sarakstījis tādus darbus kā "Homo novus", "Pansija pilī", "Bezkaunīgie veči" u. c.

Vairāk par Anšlavu Eglīti **Nacionālajā enciklopēdijā**.

## Nozīmīgi ir trimdā veikti pasaules literatūras tulkojumi

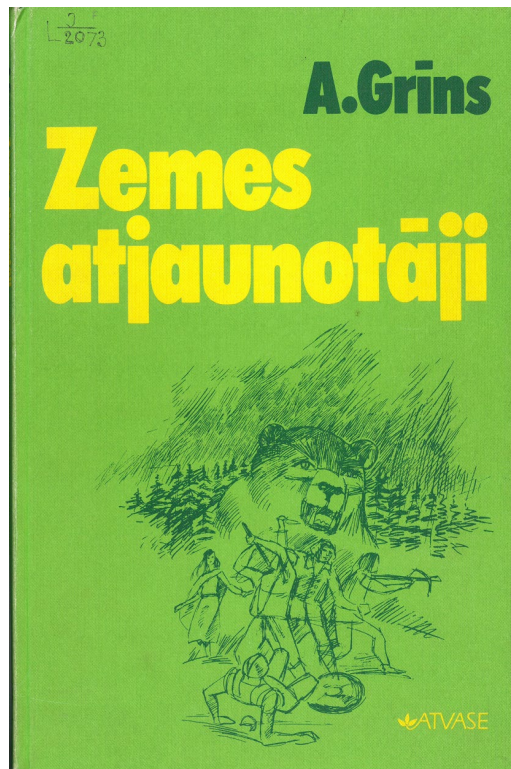


Džeimss Džoiss. Uliss [tulkojis Dzintars Sodums]. [Zviedrija]: Ziemeļblāzma, 1960. LNB, L90-3/391

Džeimsa Džoisa (1882–1941) romāna latviskojums iznāca Jāņa Abuča (1914–1978) apgādā pēc tam, kad tā tulkotājs Dzintars Sodums (1922–2008) bija saņēmis vairāku citu apgādu noraidījumu un latviešu trimdas jaunās paaudzes intelektuāļu grupai parakstīšanas ceļā izdevās nodrošināt izdevuma finansiālo pamatu. Šo romānu mēdz ieteikt jaunajiem tulkotājiem kā “mācību grāmatu”. Romāns tiek uzskatīts gan par 20. gadsimta ievērojamāko darbu angļu literatūrā, gan arī par visu laiku garlaicīgāko grāmatu. Tā ir pilna asprātībām un vārdu spēlēm, kā arī dažādiem valodas stiliem. Iztulkot to jebkurā citā valodā esot gandrīz neiespējami.

Vairāk par grāmatu un tulkojuma tapšanu žurnāla **“Jaunā Gaita” arhīvā**.

Trimdā tika izdoti tie starpkaru Latvijas laika autori, kas Padomju Latvijā bija iekļauti novecojušo izdevumu sarakstā jeb aizliegti.



Aleksandrs Grīns. Zemes atjaunotāji: saīsināta 1. daļa tēlvijās ar A. Grīna darbu apskati un dažu agrāko izdevumu ilustrāciju reprodukcijām [Ingrīdas Rožkalnes, Normunda Hartmaņa un Pētera Purmaļa ilustrācijas, Baibas Vītoliņas iekārtojums]. [Stokholma]: Atvase, [1972]. LNB, LJ/2073

Grāmata jauniešus komiksa veidā iepazīstina ar Aleksandra Grīna (1895–1941) romānu diloģijas “Zemes atjaunotāji” tēliem. Baibas Vītoliņas (1938) apgāds “Atvase” bija viens no konsekventākajiem jaunās paudzes lasītprieka veicinātājiem trimdā.

Tolaik Latvijas PSR Aleksandrs Grīns bija aizliegtais autors, no bibliotēku plauktiem bija izņemti visi viņa darbi. Šodien populāri daudzi viņa romāni, piemēram, “Dvēseļu putenis”, “Nameja gredzens”, triloģija “Saderinātie” u. c.



Lielākā daļa autoru, kas trimdā savā daiļradē ieviesa modernu redzējumu un pārsteidza ar jaunu kvalitatīvu poētiku, bija to laiku jaunieši. Viņu izaugsmē liela loma bija trimdas latviešu kultūras pārstāvju apziņai, ka kultūru var saglabāt, kad tiek saglabāta valoda, un jaunajai paaudzei jānodrošina iespēja publicēties latviski, lai latviešu literatūrai būtu turpinājums arī pasaulē.



Linards Tauns. Laulības ar pilsētu: dzejoļi [sakārtojis Gunars Saliņš, Fridriha Milta apvāka zīmējums, Manfrēda Ziverta foto]. [Shipperville]: Upekalns, 1964. LNB, L92-4/103

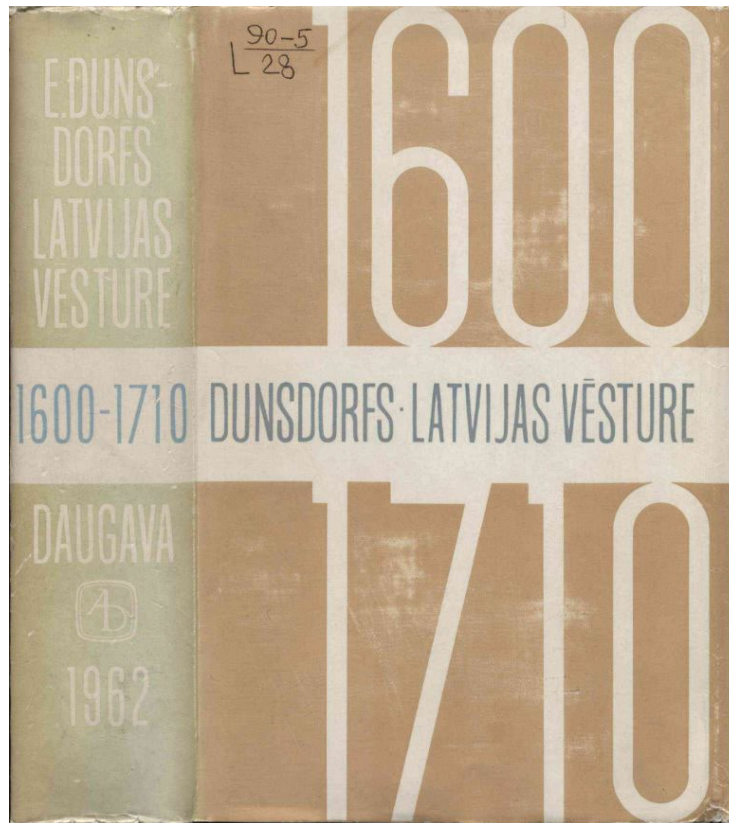
Latviešu dzejnieku un mākslinieku neformālās grupas "Elles ķēķis" pārstāvja dzejnieka Linarda Tauna (1922–1963) grāmata, kuru pēc viņa nāves veidojuši viņa līdzgaitnieki – dzejnieks Gunars Saliņš (1924–2010) un mākslinieks Fridrihs Milts (1906–1993). Krājumu izdevis bibliofilu izdevumu nišā strādājošais Roberts Jaskovskis (1911–1986).

"Elles ķēķa" grupējums izveidojās 1950. gadu vidū Ņujorkā. Literāti un mākslinieki pavadīja laiku gan Linarda Tauna dzīvoklī, gan apkārtējos krodziņos, kur bieži tika lasīta un pārrunāta dzeja. Pie "Elles ķēķa" pieskaitāmi Ņujorkā un tās apkārtnē tolaik dzīvojošie Teodors Zeltiņš (1914–1991), Gunars Saliņš, Roberts Mūks (1923–2006), Mudīte Austrīņa (1924–1991), Aina Kraujiete (1923–2007), Baiba Bičole (1931), Rita Gāle (1925) un Jānis Krēsliņš (1924–2021).

Tā bija aktīvākā un lielākā latviešu literātu kopiena trimdā, tādēļ latviešu literāti no citiem ASV štatiem un citām valstīm to mēdza apmeklēt. Grupējuma dalībnieki piedalījās gan latviešu literatūras lasījumos Ņujorkas apkārtnē, gan citās pilsētās ASV un Kanādā.

Vairāk par "Elles ķēķi" uzzini lekciju sēriju ciklā "[Vaidelote](#)".

Ja daiļliteratūra trimdā lielākoties bija personiskās pieredzes stāsti, tad vēsturnieki turpināja strādāt, uzturot Latvijas vēstures zinātņi trimdā. Tā kā trimdā devās liela daļa Latvijas radošās inteliģences un zinātnes darbinieku, tad arī ārzemēs tika izdotas daudzas zinātniskas grāmatas, kā arī izdarīti atklājumi dažādu zinātņu jomās. Kā vienu no izcilākajiem vēsturniekiem trimdā min Edgaru Dunsdorfu (1904–2002). Trimdas vēsturnieki atklāti runā par Latvijas vēstures notikumiem, īpaši par deportācijām, par Baigo gadu un par latviskās identitātes apkarošānu Latvijas latviešos okupācijas gados.

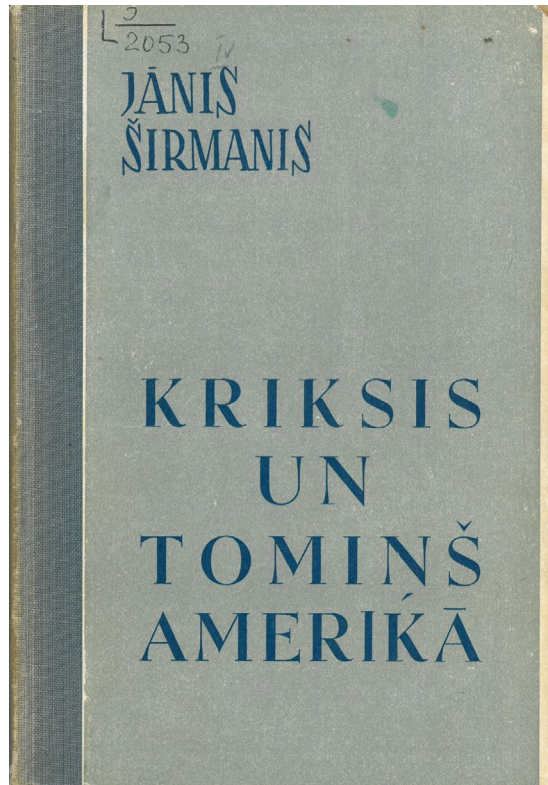


Edgars Dunsdorfs. Latvijas vēsture, 1600–1710. [Stokholma]: Daugava, 1962. LNB, L90-5/28

Apgāda “Daugava” izdotā sērija ir līdz šim apjomīgākais Latvijas vēstures publikāciju izdošanas projekts latviešu valodā. Apgāds “Daugava” spēja apvienot trimdas vēsturniekus, lai radītu drošticamu un profesionālu Latvijas vēstures versiju, kura bija nepieciešama, lai stiprinātu nacionālo identitāti trimdā un kļūtu par alternatīvu vēstures pētniecībai tolaik okupētajā Latvijā.

Lasi grāmatu [Latvijas Nacionālajā digitālajā bibliotēkā](#).

Bēgļu gaitu sākumā Vācijā izteikti trūka lasāmvielas bērniem un jauniešiem. Lai uzturētu dzīvu latviešu valodu un rosinātu lasīt, sāka izdot piedzīvojumu un stāstu grāmatu sēriju bērniem.



Jānis Širmanis Kriksis un Tomiņš Amerikā.  
Vāsterās: Ziemeļblāzma, 1955. LNB, LJ/2053

Stāstījums par kucēnu Kriksi rakstnieks J. Širmanis aizsāka rakstīt, dzīvodams Latvijā. Pirmā un otrā daļa tika izdota bēgļu nometņu laikā. Stāsti par Kriksi ietver laiku no 1943. gada pavasara līdz pat 20. gs. 50. gadu pirmajai pusei. Iepazīsties ar informāciju par "Kriksi" [Latvijas nacionālajā enciklopēdijā](#).

Grāmatas par Kriksi noderēja kā papildlasāmviela latviešu trimdas skolās visā pasaulē arī turpmāk, tās pieredzēja atkārtotus izdevumus, ar tām uzauga vairākas latviešu trimdas paaudzes.

Jānis Širmanis lasa pasaku "[Lapsa un zaķis](#)".

Meklē grāmatas par Kriksi arī [Latvijas Nacionālajā digitālajā bibliotēkā](#).



Nozīmīgs izdevums latviešu trimdas literatūras ainavā bija "Jaunā Gaita". Tas radās kā laikraksts jaunatnei ar nolūku veicināt rakstniecības attīstību, piedāvājot jauniešiem literāriem publicēšanās platformu.



Izdevums "Jaunā Gaita" gādā, lai lasītājs gan ārpus Latvijas, gan Latvijā iepazītu trimdas latviešu rakstnieku un dzejnieku darbus. Izdevuma lappusēs gadu gaitā vienuviet saplūda divas atšķirīgos apstākļos (trimdā un okupētajā Padomju Latvijā) latviešu valodā rakstītas literāras straumes, apliecinot, ka gars, kultūra, brīva un radoša doma spēj šķērsot dzelzs priekškaru.

*"Ir divas latviešu valodas: viena ir pasīvā ikdienas valoda, otra – aktīvā gara valoda. Pirmā valoda prasa ēst un dzert, runāt par darbu, mašīnām, laika apstākļiem; otra valoda lūdz Dievu, atklāj dvēseles pārdzīvojumus un izsaka dziļākās domas. Gara valoda ir kultūras valoda: tikai gara valoda var radīt kultūru un uzturēt kultūru dzīvu. Tāpēc ir svarīgi kopt šo valodu, lai mēs nepazustu bez mīņas lielo tautu vidū. Tāpēc ir svarīgi veicināt literatūru, kas gara valodu glabā un veido tālāk,"* žurnāla "Jaunā Gaita" pirmais redaktors Valters Nollendorfs rakstīja 1955. gadā izdevuma pirmā numura ievadā. Žurnāls savu gaitu sāka Amerikas Savienotajās Valstīs, vēlāk – Kanādā un tad atkal ASV. Tas iznācis bez pārtraukumiem jau 60 gadu.

Visi "Jaunās Gaitas" izdevumi pieejami **digitālajā arhīvā**:

**4. Izvēlies kādu no numuriem, kas izdoti līdz 1990. gadam, un iepazīsties ar to tuvāk! Ko tu secini par izdevuma saturu, žanru un tēmu aktualitāti?**

## 5. Izlasi nākamos divus citātus! Kā tu skaidrotu šos izteikumus? Diskutējiet par to, kas ir vēsturiskā patiesība trimdas kontekstā!

*“Es esmu bijis daiļkrāsotājs. Nevis tiesnesis vai vēsturnieks, kuriem pierādījums ir svarīgāks par patiesību.” (Gunars Janovskis “Pilsēta pie upes”)*

*“Te nu es stāvu – svešas zemes svešā kalnā, zem kājām tālums un apkārt vēji. [..] Svešums nesapratis jūs un jūs nesapratīsiet svešumu, kamēr abi domāsit, ka dzīvojat tikai uz tās zemes, ko min jūsu putekļainās kājas un kas smaržo visur vienādi, cītur vērdama pat vēl krāšņākus ziedus un briedinādama vēl sulīgākus augļus. Jūs dzīvojat katrs savā dvēseles zemē, un tā ir vienīgā īstā zeme katram neatņemami sava.” (Teodors Zeltiņš “Labas ticības meli. Piezīmes no svešā kalna.”)*

## 6. Izlasi 21. gadsimta pieaugušo atbildes uz jautājumu, kuri trimdas izdevumi mūsdienu jauniešiem būtu noderīgi. Kurš ieteikums varētu derēt tev? Pamato savu izvēli! Izmanto iepriekšējā informācijā gūtās zināšanas.

- *lesaku Alfreda Dziļuma, Anšlava Eglīša, Irmās Grebzdes grāmatas.*
- *Īpaši noderīgi Janovska, Soduma, Klīdzēja, Dziļuma darbi, jo ļauj izprast latviešu tautas drāmu, ko nesa okupācija.*
- *Iespējams ieinteresētu Teodora Zeltiņa veselīga humora pārpilnie romāni par Antiņu Amerikā, kā arī Lalitas Muižnieces “Melitas piedzīvojumi Rīgā”. Empātiju rosinātu Ainas Zemdegas grāmatas. Īpaši ieteiktu Marisa Vētras darbus, tostarp humoresku “Portrets šampanietī”.*
- *Grāmatas par vēsturi paplašina kultūras un zināšanu līmeni.*
- *Neviens. Trimdas literatūra nevar būt interesanta, tā ir atrauta no savas tautas kultūras.*
- *Ieteiktu lasīt trimdas rakstnieku memoārus. Tajos atklājas milzīga dzimtenes mīlestība un atskārsme, ka Latvija ir kas vairāk nekā tikai vieta kartē.*
- *Linards Tauns.*
- *Jura Rozīša “Kuņšdēls”, Jura Kronberga un Pāvila Johansona dzeja – trimdas dzejnieki / dziesmu tekstu autori. Valentīnes Lasmanes “Nakts jau nav tikai gulēšanai”.*
- *Vai Zenta Mauriņa ir trimdas literatūra? Viņai gan jau ir kādas jauniešiem lietderīgas idejas par izturību grūtībās.*
- *No izdevumiem izceltu “Jaunās Gaitas” lomu, jomu un fenomenu (līdz pat šai dienai). Žurnāls paplašinātu redzesloku.*
- *Vajadzētu atsevišķu mācību priekšmetu “Trimdas latviešu literatūra”. Trimdas literatūra ir neatņemama latviešu literatūras sastāvdaļa, jāapgūst līdzvērtīgi un jālasa.*

- *Jārēķinās ar to, ka tas, kas bija interesanti mums, diemžēl vairs nesaista. Tur [mūsdienu jauniešu vidū] apzināti notiek rīkošanās pilnīgi pretēji.*
- *Tiem, kuri gatavojas tulka darbam, ieteiktu palasīt Dzintara Soduma "Ulisu" gan oriģinālā, gan tulkojumā, lai mēģinātu pietuvoties vēstījuma būtībai.*
- *Svarīgi, lai ar trimdas literatūru netiktu nomelnots padomju Latvijā tapušais, to tiešām būtu svarīgi apgūt, tas ļauj uz vēsturi un literatūru paskatīties ar citām acīm.*
- *Trimdas literatūra jāturpina celt gaismā un iepazīt, jo veido būtisku latviešu literatūras vēstures daļu, kam piemīt jaudīgs un vēl plaši neizpētīts kultūrvēsturiskā mantojuma potenciāls.*

### Ieteikums izpētei. Divi Kurbadi

**Jānis Turbads** "Ķēves dēls Kurbads" (1970) un **Juris Rozītis** "Kuņas dēls" (1995)

Abos romānos risināta personības, nacionālas identitātes tapšana trimdas apstākļos. Cildena parādes latvietība, kas stāv pāri sadzīvei, un pretstatā – sētas puse, kur valda klačas un tenkas, toties tā ir patiesāka. Izlasi un salīdzini abus darbus!

No Valtera Nollendrofa vēstules Dzintaram Sodumam: "Redakcijai cauri iet tāds traks gabals. "Ķēves dēls Kurbads". Sarakstījis jauns puisis, valodnieks Amerikā. Jau redakcijā raisīja trakas kontroversijas, bet varbūt tomēr kādu gabalu publicēsīm JG. Vairums domā, ka esot par kutelīgu, ieteic grāmatā. Dzīva, atraisīta valoda, dulls humors, latviešu folkloras uzvadišana, iesaistīšana modernajā pasaulē. Traka izvēle."

Autors Jānis Turbads (Valdis Zeps) saka: "Katram autoram ir gandarījums, ka lasītāji izmanto viņa darbus savu personīgo jūtu projicēšanai. Ja nu vienam otram šīs jūtas ir naidīgas vai arī bailīgas, tad iemesls meklējams ne tik daudz Kurbadā kā lasītājā pašā. Nekāda paša Kurbada vērtēšanā vai simbolu tulkošanā kā autors, protams, nevaru ielaisties. Vienīgi gribu šo iespēju izmantot, lai aizrādītu, ka rakstniekam, kas nav padots cenzūrai, nav liegts likt sevis radītajiem tēliem izteikt domas, kas ir riskantas, groteskas, pretsabiedriskas vai pat pretīgas. Viņš ar to izrāda saviem lasītājiem zināmu cieņu, nepieņemot, ka viss jāpasniedz pārgremots, it kā lasītājiem pašiem nebūtu spējas šķirt sev piemēroto no nepiemērotā."

## Noderīgi digitālie resursi par trimdas literatūru

Nacionālā enciklopēdijas šķirklis **Latviešu trimdas literatūra**

2017. gadā DELFI veidots lekciju cikls **"Vaidelote"**, kura ietvaros ir vairāki **stāstījumi** par latviešu rakstniekiem un dzejniekiem trimdā.

**"Literatura.lv"** – nozares virtuālais resurss, kurā bez mūsdienu literatūras aktualitātēm ietilpst arī apjomīga personu un literāro darbu datubāze. Tā ietvaros var noklausīties arī trimdas autoru lasījumus: